

Pintér Anna Krisztina (1992) assziriológus, az ELTE BTK Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszékének tudományos munkatársa. Kutatási területe a sumer irodalom.

Legutóbbi írása az *Ókorban*:
A sumer sukkal- és kapuórzó istenek narratológiai szerepkörei (2019/3).

Retorikai és figuratív elemek óbabilóni levelekben

Pintér Anna Krisztina

Bár a legtöbb ókori mezopotámiai levélnek kötött a formája, és a fogalmazás is sokszor lényegre törő, időnként meglepő nyelvi fordulatokat is lehet bennük találni. Maga a korpusz is elég változatos: a szövegek közel 2000 évet fednek le időben.¹

A jelen cikk a 2. évezredi óbabilóni (Kr. e. 2000–1500, főleg 18. század körüli)² akkád levelek retorikai fordulataival és a bennük található hasonlatokkal foglalkozik. A levelek többsége Babilóniából került elő, bár nem mindegyik levélnek ismert a pontos keletkezési ideje és helye. A nagy térbeli eltérések ellenére számos hasonló formával lehet találkozni különféle lelőhelyek szövegeiben: az Anatóliában talált óasszír kereskedők leveleinek (Kr. e. 1935–1720) hasonlatai és képi elemei,³ valamint az ókori Mari városából, Észak-Mezopotámiából előkerült levelek (kb. Kr. e. 1800–1760) figuratív nyelvezete is sok párhuzamot mutat az itt következő példákkal.⁴

A levelek megfogalmazása sémákat követ, és a szerzőik tipikus formulákat használtak.⁵ Minden levél ugyanazzal a formulával kezdődik: „X személynek mondd, így (szól) Y”. Ezt követően üdvözlő formulák következnek, amelyekben a címzettnek leggyakrabban az istenek áldásával kísérve jó egészséget és hosszú életet kívánnak. A levél feladója érdeklődhet a címzett hogyléte felől, és gyakran megírják azt is, hogy a feladó hogy van. Ennél a pontnál néha szemrehányást tesznek a címzettnek, hogy miért nem írt, és ezt követi a levél témájának tárgyalása. A téma bevezetésénél utalhatnak korábbi eseményekre, vagy idézhetik, hogy mások mit mondtak az adott ügygel kapcsolatban. Attól függően, hogy mi a téma, utasításokat adhatnak, vagy kéréseket közölhetnek. Záróformulával nem szükséges ellátni a leveleket.

A levelek egyik érdekessége, hogy bár a levelek megfogalmazásának fix formulái vannak, a szerző egyéni stílusa mégis tükröződhet az adott levélben.⁶ Ez a szövegcsoport így értékes forrásanyagot szolgáltat az ókori beszélt, hétköznapi nyelv kutatásához.⁷

A levelek meglehetősen változatos körökből származnak. Tisztviselők, királyok levelei mellett üzletemberek, átlagemberek és nők levelezései is fennmaradtak. A legtöbb levél üzleti ügyeket tárgyal: földek művelésével, fejadagokkal, kifizetésekkel, vásárlásokkal, tartozásokkal vagy elmaradt munkákkal kapcsolatban írnak.

Hasonlatok, metaforák és közmondások nem kifejezetten gyakori elemei átlagemberek leveleinek, ám ha mégis használják őket, akkor rendszerint akkor fordulnak elő, mikor a levél küldője erős érzelmeket próbál kifejezni.⁸ A leggyakoribb érzelem a düh, a felháborodottság és a félelem. További tipikus csoportot alkotnak azok a levelek, amelyekben valaki valakitől akar valamit, vagy az illető személyek rokonok: ilyenkor gyönyörű áldásformulákat és dicséretet olvashatunk a levelekben, és magasztos hasonlatokat fűznek a szövegbe.

A következő példákban a levelek küldőinek a problémái négy fő csoportba oszthatók: elmaradt fejadagot kérnek, bizonyos rágalmak felzaklatták őket, az elvégzett munka minőségén vagy éppen valamilyen el nem végzett munkán háborodtak fel, esetleg valaki kellemetlen helyzetbe kerül mások miatt.

Hiányzó járulék és éhezés: felháborodott kérések

Az AbB 2, no. 83 levél íróját, Bēlšunut börtönbe zárták, és már öt hónapja van fogságban.⁹ Bēlšunu éheznek, ezért könyörög, hogy küldjenek neki ételt és ruhát. A kérését egy érzékletes közhellyel nyomatékosítja: „ha a küldött üres kézzel jön, a kutyák megesznek” (27–28. sorok). Alantas és nyomorult helyzetek gyakori figuratív eleme a kutya; a megvetettség, a hullák eltakarítása vagy a megalázkodás kontextusában fordul elő irodalmi szövegekben és királyfeliratokban is.¹⁰

Ugyanígy kutyához hasonlítja magát Etel-pî-Sîn (AbB 5, no. 160 Bēltāninak), aki panaszkodik, hogy nem kap ételmet, lefogyott, ruhája sincs, és úgy bánnak vele, mintha kutya lenne (hátoldal 6. sor):

kīma kalbi daḥti ūl tašāli

mintha megvert kutya volnék, rám se rántasz

A könyörgését több szívbe markoló frázissal nyomatékosítja: „el van dobva” (hátoldal 1–2. sorok), a „zokogása érjen (a címzett) elé” (hátoldal 7. sor), és mire segítenének neki, addigra már talán meg is hal (hátoldal 9. sor).

Kiszolgáltatott helyzetekben, illetve ha valakivel lekezelően bánnak, a gyerek metaforája is többször előfordul.¹¹ Az AbB 2, no. 150 levél írója szintén felháborodott, hogy a járulékát csökkentették (lásd a szöveget a margón). A retorikai kérdésében, amelyet az apósának címzett, nemcsak egy gyerekhez hasonlítja magát, hanem még egy figura etimológiát is sikerült belefűznie a mondanivalójába (6–9. sorok):

ana šuḥrīya atūr-ma kurummāti iṣṣeḥir

Visszafejlődtem gyerekké, hogy az adagom lecsökkent?

Azaz a fejadag igéjének (*ṣeḥērum*, 'lecsökkent') gyökei a gyerek (*šuḥrum*) szóval rímelnék.

További példák ki nem utalt adagokra: „még X mennyiségnyi adagot sem” formulák

A „még ennyit sem” típusú formula gyakran előforduló kifejezés olyan levelekben, ahol a levél küldője nem kapott meg valamit, amire szüksége lett volna.

Az AbB 11, no. 124 levél eleje hiányzik, mindenesetre miután a küldő fél megírja, hogy eddigi elfoglaltságai miatt csak most jelentkezik, a címzettnek megjegyzi (5–6. sorok), hogy „még annyit sem tettél értem, mint amennyi egy kenyér elhozása”. Ezt követően utasítja a címzettet, hogy menjen és vegyen neki teheneket.

Be nem tarott ígéret kontextusában az AbB 2, no. 82 levél írója az apjának¹² tesz szemrehányást: az apja megígérte, hogy küld öt mina (kb. 2,5 kg) gyapjút és egy birkát, de ebből semmi sem érkezett meg (lásd a szöveget a margón). A csalódott levélírónak három üzenetere sem válaszolt az apja, és ahogy írja: „de te, apám, még egy sékel arányit sem küldtél” (27–28. sorok).

Ibni-Aurum Hammurapihoz, a királyhoz címzett levelében (AbB 13, no. 4)¹³ beszámol arról, hogy a földjeit elvesztette, az ügyet sehogy sem tudta elintézni, még a küldöttjét is meg akarták verni, és most éheznek (hátoldal 13–14. sorok):

Még egy véka gabonát se adtak, éhezem, és az aratásnál a családomnak még egy gur (kb. 240 liter) gabonát se hoztak.

AbB 2, no. 150

Bēliyanak mondd, így szól Niši-īnišu: az Uram és az Úrnóm éltesselek. Talán ismét gyerek lettem, hogy ennyire lecsökkent az adagom? Bēlti-ešišti anélkül, hogy megkérdezett volna, eljött hozzád, adtál neki egy adag gabonát, és ő ezt elvitte. Azt mondta neked: „A menyed utál, és semmit sem adott nekem.” Ezt mondta! Nem írok neked a múlt év óta folyamatosan? Küldjél ennivalót!

AbB 2, no. 82

Az apámnak mondd, így szól Elmēšum: Šamaš és Marduk éltesse örökké apám. Apám, jó egészséget neked, légy jól, az őrzőistened gondoskodjon rólad, hogy a legjobbakban részesülj. Azért írtam, hogy érdeklődjem apám hogyléte felől. Tartson örökké apám jóléte Šamaš és Marduk előtt. Mióta apám nevét Sîn-Amurum kimondta, én is hálaimát (?) mondtam (?) érte. Apám, te azt mondtad: „Amikor Dūr-Amiṣadūqába megyek, ami a Šarkum-csatorna partján van, küldetek neked egy szolgálóval egy kost és 5 mina gyapjút.” Apám, te ezt mondtad nekem. Ezt annyira vártam, de te semmit sem küldtél. Azóta, apám, Tāribunak küldtél küldeményt, és én is küldtem az apámnak levelet. Te viszont, apám, nem is foglalkoztál a levelemmel. Háromszor is írtam apámnak, de te, apám, még egy sékel ezüstöt sem küldtél – mint a bátyádnak. Ahogy Marduk és Sîn-Amurum megáldják az apám, én is figyelek. És apám, szíveskedjen elküldeni (ezeket), nehogy megharagudjak. Šamaš és Marduk előtt imádkozni fogok az apáért.

AbB 2, no. 133

Apilumnak és Ḥattārumnak mondd, így szól Ili-atanah: Šamaš éltesse titeket. Ember fiához méltó viselkedés, amit tettél? A következőképp javasoltam nektek: „Amint elmentek, az egész ügyről írjatok nekem.” Azon túl, hogy még írtam is nektek, és semmit sem csináltatok, még 2 gur [kb. 480 liter] búzát is rátok költöttem. Ti viszont nem vettétek át. Amit tettem velem, az olyan, amit ember emberrel szemben még soha nem látott!

AbB 9, no. 206

Lu-igisának mondd, így szól Nūr-Sîn: Sizānum fia sem a szavaimmal, sem a parancsaimmal nem törődött, és elment anélkül, hogy megkérdezett volna. Vagdossd fel, mint a nádat! Légy szíves.

AbB 6, no. 1

A nővéremnek mondd, így szól Marduk-nāšir: Šamaš és Marduk éltesen örökké a kedvéért! Legyen jó az egészséged, legyél jól, éljél örökké! Az őrzőistened gondoskodik rólad, hogy a legjobbakban részesülj. Csak azért írok, hogy megkérdezzem, hogy vagy. Šamaš és Marduk előtt tartson örökké a jóléted. Az Urad és az Ūrnód őrizzenek a kezükben, mint egy pénztárcát.

Ami azt az 1/3 mina és 6 sékel ezüstöt illeti, amiről a nővérem írt nekem: „1/3 mina ezüstöt tényleg elküldtél, de 6 sékel még hiányzik”. 1/3 minát és 13 sékel ezüstöt Mannašival elküldtettem, [két sor töredékes] Még 6 sékel maradt nálam. Még akkor ezzel az 1/3 mina ezüsttel kapcsolatban mondtam Mannašinak: „Add vissza!”. És (azt, hogy ez még hiányzik), csak most láttam a nővérem üzenetében! Esküszöm neked, elfelejtettem! Amikor szolgálatban voltam, a nővérem levele és küldeménye nem érkezett meg. Az ezüstöt így nem pakoltam be és nem küldtem el. De épp most, hogy a nővérem írt nekem, mit is küldhetnék a nővéremnek? Jelenleg elég sok problémám van, a nővérem nem hallotta még? Amint Marduk, aki megáld téged, megszán engem is, és visszakerülhetek a szolgálatba, az összes ezüstöt, amiről a nővérem írt, elküldöm a nővéremnek. Alázatos szolgád vagyok, nem tudtad?

Pintér Anna Krisztina fordítása

Valaki tettén felháborodik a levél írója

A levelek írói meglehetősen változatos dolgokon háborodhatnak fel, a jelen példákban üzlettel, küldeményekkel kapcsolatos dolgok, illetve el nem végzett vagy nem megfelelő munkák zaklatták fel a levelek küldőit.

Az AbB 2, no. 133 levél egy 17 soros szidalom miatt, hogy a címzettek nem a küldő fél elképzelése szerint jártak el (lásd szöveget a margón). A levél küldője így szónoki kérdést tesz fel: „Amit tettél, az emberi viselkedés?” (5–6. sorok). Végül az ügy rövid tárgyalása után levonja a negatív konklúziót (16–18. sorok):

Amit tettél, az olyan, amit ember emberrel szemben még soha nem látott!

A „nem emberi viselkedés” valószínűleg az *awīlum* szónak azon jelentésére is utal, amely magába foglalja az óbabilóni szabad jogú polgároktól, „úriemberektől” elvárható etikus magatartást, szemben a félszabad jogállásúakkal, a *muškēnumokkal*.¹⁴

Az AbB 11, no. 34-es levél írójával, Ša-Šamaš-damqával valami olyan szörnyőség történt, amire ezzel a retorikai fordulattal reagál: „gyerekkorom óta ilyet még nem láttam!” (5–6. sorok). A levél sajnos töredékes, így nem lehet tudni, mi volt a probléma, de nyilvánvalóan a címzett tehetett vele valamit (2’–3’: „miért? teszed ezt velem?”). Felzaklatottságát a következő szavakkal érzékelteti (7. sorok): „meztelen vagyok, mint egy eksztatikus”. A hasonlat alkalmazása elég erős zaklatottságára utal, hiszen az eksztatikusok kinézete és viselkedése extrém képzeteket idéz (homokot szórnak magukra, és olykor az öncsonkítás is előfordul).¹⁵

Az AbB 2, no. 115 levél írója az apjának panaszkodik Nabium-atpalamra, aki igazságtalanul bánt a szolgájával, és még róla is rágalmakat mondott. A rá mondott rágalmat úgy jellemzi, mint ami „bűdös” (13. sor): *ana ešēnim lā naṭā*, azaz, szó szerint, „szaglásra nem megfelelő”.

A mások mulasztásán és nemtörődömségén felháborodott szerzők stílusára nem minden esetben jellemző a fenti példák stílusa, udvariasabb megfogalmazással is találkozhatunk, ahol az illető saját magát jellemzi. Az AbB 5, no. 93 levél írója (Atar-[..]) segíteni próbál Sîn-bēl-aplimnak, Atašunak és Nidnušanak, de ők nem foglalkoznak az üggyel. Közben ő tartja a hátát; ahogy mondja: „Miért az én fejemre esik az eső?”¹⁶, illetve „én vagyok az, akire minden nap esik az eső!” (22–23. sorok).

Az AbB 2, no. 154-es levélben egy gazdaság problémái kerülnek elő. Itt a levél írója szintén felrója a címzettnek, hogy nem igyekszik segíteni, pedig a saját háztartásáról van szó (20–21. sorok): „Idegen vagy? Ez talán nem a ti házatok?” A levél írója továbbá kéri, hogy engedje el a szolgálólányt, akit elvittek és bezártak biztosítékként, és egy szólást¹⁷ fűz a szövegbe: „nincs értelme még vizet önteni a csatornába” (12–13. sorok). Ez utóbbinak talán valami olyasmi lehet a jelentése, hogy „miért kell még egy lapáttal rátenni?”, azaz ne rontsanak tovább a helyzeten.¹⁸

Engedetlen vagy rossz munkát végző beosztottak

Hogy mit tegyenek az engedetlen beosztottal, aki elment, azt Nūr-Sîn levelében olvashatjuk (AbB 9, no. 206; lásd a szöveget a margón), aki utasítja Lu-igisát, hogy „Vagdossd fel (a fiút), mint a nádat!”¹⁹ Nem ritka hasonlat a nád eltörése vagy felvágása, amely gyakran utal az ellenség megsemmisítésére.²⁰

Šamaš-hāzir is leszidja Bēlšunut (AbB 9, no. 274),²¹ hogy miért nem művelte meg a szezámföldeket, és ezt egy metaforával folytatja: „Adagját zabáló szolganő!” (hátoldal 3. sor), valószínűleg a címzetre vonatkoztatva.

A „kikészítesz”, „halálba küldesz”, „taccsra vágsz” típusú metaforikus kifejezések, figuratív elemek, közhelyek elég nagy csoportot alkotnak. Mind az akkád, mind a sumer nyelvben nagyon sok metaforikus kifejezésben szerepelnek testrészek²² – a jelen példákban a „torok elvágása”,²³ vagy azt mondják (szó szerinti fordítás), hogy „kiütsz az életből”.

Bēlšunu gabonáját (AbB 3, no. 38), 16 gurt (kb. 3840 liter) a beosztottja három hónap alatt elfogyasztotta, mire Bēlšunu leszidja, hogy „mindig elvágod a torkom” (21. sor), ami annyit jelent, hogy az illető nehéz helyzetbe hozta.²⁴

Az AbB 6, no. 53 levélben Zikir-ilišu ír Asīrumnak: gabonát kellene küldenie, nagyok az elvárások, és Asīrumnak nem kellene visszatartania a mennyiséget. Majd utolsó mondatként hozzát teszi, hogy „teljesen ellehetetlenítesz” (szó szerint „kiűtsz az életből”).²⁵

Családtagok²⁶ közötti levelezés, kérések

Ha a levél címzettjének és a küldőnek jó a viszonya, akkor gyakran elragadó hasonlatokat írnak annak a személynek, akit dicsérni akarnak.

Igaz, a következő példa kissé ambivalens. Marduk-nāšir a hűgának ír (AbB 6, no. 1; lásd a szöveget a margón). Azon túl, hogy valószínűleg rokonok, még egy további oka is van arra Marduk-nāširnak, hogy udvarias legyen: pénzzel tartozik a hűgának. A késlekedésére kifogásnak azt írja, hogy megfeledezett róla. A levél elején a szokásos áldásformulához (mely istenek áldják meg és éltsék soká) nagyon szellemesen hozzát teszi, hogy hűgát az „ura és úrnője őrizték a kezükben, mint egy pénztárcát” (11–12. sorok).

Akatiya szintén a bátyjának, Sīnninek ír (AbB 09, no. 228) rendkívül választékos stílusban. A levél végén tér ki a problémájára, hogy a nevelt fiára egy kereskedő igényt tart. Előtte megírja, hogy örülné, ha újra látná a fivérét (7–10. sorok):

Átszúrta a kezem a (sok) füstölő, (amit) annak az istennek (adok), aki meglátatná velem az arcod.

Továbbá napnak, cédrusfának nevezi a címzettet (16–20. sorok):

Te vagy a nap, hadd melegedjek a fényedben, te vagy a cédrusfa, az árnyadban a hő ne égessen meg.

Jegyzetek

- 1 Oppenheim 1967, v; a 3. évezredben: Michalowski 2011, 14.
- 2 Sallaberger 1999, 4–5.
- 3 Veenhof 1987; Michel 2010.
- 4 Heimpel 1996; Miglio 2019a; Miglio 2019b.
- 5 A levelek formájához lásd Sallaberger 1999; az udvariassági formulákhoz külön: Sallaberger 2003.
- 6 Michel 2010, 350: „személyiséget tükrözik a levelek”.
- 7 Sallaberger 1999, 2–3; Durand 2006; Michel 2010, 347, 349–350.
- 8 Michel 2010, 350: „érzelmekekkel teli” levelekben; Durand 2006, 8–9: felzaklatott helyzetben közmondások idézése.
- 9 AbB 2, no. 83; Reid 2016, 105–106.
- 10 Kutya: Durand 2006, 11–12; Michel 2010, 371–372: „megalázkodás”, „alárendeltség”; vö. Kramer 1969, 7.
- 11 Más levélben is panaszkodásnál „gyerek vagyok?”, „mint egy gyereket kezelnek” hasonlatot használnak. Törött a kontextusban: AbB 5, 46–47, no. 113; Durand 2006, 29: Mária hercegnője panaszkodik, hogy tehetetlen és gyerekekhez hasonlítja magát. Durand 2006, 34: naivitására is utal.

Egy *nadītum*-papnő, KA-Aya a levelében gabonát kér a bátyjától (AbB 10, no. 4). Az üzenetében kifejti, hogy a legutóbbi találkozásukkor nem szólt neki, holott problémái vannak. A levél bevezetőjében a találkozásuk örömét ahhoz hasonlítja, mint amikor Aya istennő elé járulhat (7–12. sorok):

Most, hogy láttalak, úgy örültem, mint amikor a szentélybe (gagūm) belépve az úrnőmet látom.

Az állapota azonban nem volt jó, mikor írt (22–25. sorok):

Három napja, mint a vihar, olyan vagyok, se kenyeret, se vizet nem veszek magamhoz.

Családtagok közötti levelezésben a mások iránti aggodalom érzése is megjelenhet. Huzalatum, egy aggódó anya ír a lányának, Bēltāninak. Az anya jóshoz és álomfejtőhöz is akar menni, és előtte egy toposzt használ nyugtalanságának kifejezésére: *itti ilappatanni-ma*, amit a szakirodalomban többnyire úgy fordítottak le, hogy ’viszket a szépségfoltom’, azaz „rád gondolok”, „aggódom”.²⁷ Valószínűbb azonban, hogy a kifejezés fordítása egyszerűbb: ha az *ittu* szó ’jel’ értelmét és a *lapātum* szintén ómenekre vonatkoztatott értelmét vesszük,²⁸ akkor inkább úgy lehetne mondani, hogy „az (ómen- vagy elő) jelek piszkálnak”.²⁹

Az előbbi példákat összegezve, a vihar hasonlata máshol, óasszír levelekben is felbukkan,³⁰ és a nap és a cédrusfa is elterjedt toposz, különösen irodalmi szövegekben. Ugyanigy többször előforduló kifejezés a „jel” is. Arra egyelőre nem találtam párhuzamot, hogy valakit – akinek éppen tartozik egy illető – pénzeszsákhhoz hasonlíttanak, így lehetséges, hogy ez a levél írójának humorát tükrözi.

Ahogy a bevezetőben említettem, viszonylag kevés hasonlat található óbabilóni magánszemélyek leveleiben. Az itt összegyűjtött példákat több ezer levél közül válogattam ki. Az udvari, különösen a királyok által küldött levelek stílusa már sokkal szofisztikáltabb,³¹ de ez egy további tanulmány tárgyát képezné.

- 12 Kivéve, ha nem az apja, hanem az *abī* („apám”) csupán megszólítási forma: lásd Sallaberger 1999, 60–62 és Sallaberger 2003.
- 13 Személyekhez lásd AbB 13, 5.
- 14 A *mār awīli*, *awīlum* kifejezésekhez lásd van Dijk 1953, 23–24; Sallaberger 2003, 72: „gentleman”; Steinert 2012, 83–85.
- 15 CAD sub. *zabbu*; Nissinen 2017, 175–176.
- 16 CAD sub. *zanānu*, 41.
- 17 A problémához, hogy egy kifejezés igazi közmondás-e vagy csak szólásszerű frázis, lásd Durand 2006, 10: „proverbe”, vagy „expression proverbiale”.
- 18 Deller 1966, 118: „Ist es geziemend, einem, der bereits große Verluste erlitten hat, noch weitere Verluste zu verursachen?”. További elemzés: Sallaberger 1999, 255.
- 19 AbB 1, no. 37-ben is.
- 20 CAD sub. *qanū*, lex és 1c: hasonlatokban ellenséget eltörik, mint a nádat. Lásd Streck 1999, 177.
- 21 A személyekhez lásd Földi 2014, 319.
- 22 Lásd Oppenheim 1941.

- 23 Bővebben a testrészekkel kapcsolatos idiómákhoz levelekben lásd Oppenheim 1941; Steinert 2012, 274–275, 282, levelekben: 288–293.
- 24 AbB 8, no. 152-ben is.
- 25 CAD sub. *napištum* 1b.
- 26 A „bátyám” és „nővérem” kifejezésekhez mint udvariassági formákhoz, és nem feltétlenül rokonai szálak jelöléséhez lásd Sallaberger 1999, 62–63; Sallaberger 2003, 72.
- 27 AbB 6, 17, 22. jegyzet; Held 1961, 18; CAD sub. *ittu* 1.3’.
- 28 CAD sub. *lapātum* 4.
- 29 <http://oracc.museum.upenn.edu/dcclt/P227765.14#P227765.9:19–20>. sorok: „my signs trouble me”.
- 30 Michel 2010, 369.
- 31 Durand 2006, 3.

Bibliográfia

- AbB 1: Kraus, F. R. 1964. *Briefe aus dem British Museum (CT 43 und 44)*. Leiden.
- AbB 2: Frankena, R. 1966. *Briefe aus dem British Museum (LIH und CT 2-33)*. Leiden.
- AbB 5: Kraus, F. R. 1972. *Briefe aus dem Istanbuler Museum*. Leiden.
- AbB 9: Stol, M. 1981. *Letters from Yale*. Leiden.
- AbB 10: Kraus, F. R. 1985. *Briefe aus kleineren westeuropäischen Sammlungen*. Leiden.
- AbB 11: Stol, M. 1986. *Letters from Collections in Philadelphia, Chicago, and Berkeley*. Leiden.
- AbB 13 van Soldt, W. H. 1994. *Letters in the British Museum, 2*. Leiden – New York – Köln.
- CAD: *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*.
- Deller, K. 1966. „Sapienza babilonese. Raccolta di testi sapienziali tradotti dagli originali by Giorgio R. Castellino”: *Archiv für Orientforschung* 21, 117–118.
- van Dijk, J. J. A. 1953. *La sagesse suméro-accadienne. Recherches sur les genres littéraires des textes sapientiaux*. (Commentationes Orientales 1.) Leiden.
- Durand, J.-M. 2006. „Dictons et proverbes à l’époque Amorrite”: *Journal asiatique* 294, 3–38.
- Durand, J.-M. – L. Marti 2003. „Chroniques du Moyen-Euphrate 2. Relecture de Documents d’Ekalte, Émar et Tuttul”: *Revue d’assyriologie* 97, 141–180.
- Földi Zs. 2014. „Samas-házir: Egy dél-babilóniai hivatalnok archívumának rekonstrukciós lehetőségei”: Bárányi T. et al. (szerk.): *A megértés mint hivatás. Köszöntő kötet Erdélyi Ágnes 70. születésnapjára*. Budapest, 311–326.
- Heimpel, W. 1996. „Euristic Dog Behaviour”: *Nouvelles Assyriologiques Brèves et Utilitaires* 45, 39–40.
- Held, M. 1961. „A Faithful Lover in an Old Babylonian Dialogue”: *Journal of Cuneiform Studies* 15, 1–26.
- Kramer, S. N. 1969. „Sumerian Similes. A Panoramic View of Some of Man’s Oldest Literary Images”: *Journal of the American Oriental Society* 89, 1–10.
- Michalowski, P. 2011. *The Correspondence of the Kings of Ur. An Epistolary History of an Ancient Mesopotamian Kingdom*. (Mesopotamian Civilizations 15.) Winona Lake.
- Michel, C. 2010. „Le langage figuré dans les lettres paléo-assyriennes: expressions relatives à l’homme et à la nature”: L. Kogan et al. (szerk.): *Language in the Ancient Near East. Proceedings of the 53e Rencontre Assyriologique Internationale, Vol. 1, Part I-II*. (Babel und Bibel 4.) Winona Lake, 347–376.
- Miglio, A. 2019a. „Authority and Persuasion. Repetition and Paronomasia in the Mari Letter ARM 26.5”: *Clarusculo* 18, 1–13.
- Miglio, A. 2019b. „Chutzpah in a Letter Intended for the King of Yamhad”: *Aula Orientalis* 37, 99–104.
- Nissinen, M. 2017. „Prophecy and Ecstasy”: *Ancient Prophecy. Near Eastern, Biblical, and Greek Perspectives*. Oxford, 171–200.
- Oppenheim, A. L. 1967. *Letters from Mesopotamia*. Chicago–London.
- Reid, J. N. 2016. „The Birth of the Prison. The Functions of Imprisonment in Early Mesopotamia”: *Journal of Ancient Near Eastern History* 3, 81–115.
- Sallaberger, W. 1999. *Wenn du mein Bruder bist. Interaktion und Textgestaltung in altbabylonischen Alltagsbriefen*. (Cuneiform Monographs 16.) Groningen.
- Sallaberger, W. 2003. „How to Avoid Misbehavior in Everyday Communication: Aspects of Politeness in Old Babylonian Letters from Mesopotamia”: S. Groll – I. Shirun-Grumach (szerk.): *Papers for Discussion. Presented by the Department of Ancient Near Eastern Studies/Egyptology*. Jerusalem, 69–86.
- Steinert, U. 2012. *Aspekte des Menschseins im Alten Mesopotamien (Eine Studie zu Person und Identität im 2. und 1. Jt. v. Chr.)*. (Cuneiform Monographs 44.) Leiden–Boston.
- Streck, M. P. 1999. *Die Bildersprache der akkadischen Epik*. (Alten Orient und Altes Testament 264.) Münster.
- Veenhof, K. R. 1987. „Dying Tablets’ and ‘Hungry Silver’... Elements of Figurative Language in Akkadian Commercial Terminology”: M. Mindlin – M. J. Geller – J. E. Wainsbrough (szerk.): *Figurative Language in the Ancient Near East*. London, 41–75.